

Pregledni znanstveni članak

Primljeno u uredništvo: 12. veljače 2011.

Prihvaćeno za tisak: 19. travnja 2011.

UDK: 911.3:32>(4-12)

327.5(4-12)

327(1-622NATO:4-12)

327(470:4-12)

JUGOISTOČNA EUROPA NA RAZMEĐI RAZLIČITIH INTERESA VELIKIH SILA

JADRANKA POLOVIĆ¹

Sažetak

Pojam Jugoistočne Europe kao političkoga konstrukta nastalog nakon Hladnoga rata manje uključuje geografska obilježja regije, a znatno više njezine kulturno-religijske, posebice političke odrednice. Naime pojam se odnosi na čitav niz zemalja na prostoru Balkanskoga poluotoka koje proživljavaju proces sveobuhvatne tranzicije, uljudivanja i standardizacije prema kriterijima i geopolitičkim interesima Sjedinjenih Država i Europske Unije, a s ciljem njihove integracije u NATO i EU. Geopolitičko i strateško značenje regije kao sjecišta energetske putova između Zapadne Europe i energentima bogatog područja srednje Azije i Kaspijskog bazena vidljivo raste. U članku se razmatraju geopolitički, geostrateški i geoekonomski aspekti regije u kontekstu "velike igre", odnosno snažnog nadmetanja Sjedinjenih Država, Europske Unije i sve prisutnije Rusije za pristup izvorima energenata u kaspijskom bazenu i srednjoj Aziji te kontroli njihovog transporta kroz jugoistočnu Europu.

Ključne riječi: Jugoistočna Europa, globalna geostrategija, energetska sigurnost, proširenje NATO-a i Europske Unije, rivalstvo velikih sila, Sjedinjene Američke Države, Europska Unija, Rusija.

¹

Mr. sc. Jadranka Polović, asistentica na kolegiju Međunarodne organizacije i integracije na Sveučilišnom studijskom centru za stručne studije u Splitu

Prostor Jugoistočne Europe, zone europske nestabilnosti, posljednjih je desetljeća čestim predmetom geopolitičkih analiza koje razmatraju utjecaj geografskih, povijesnih, socijalnih, društvenih i političkih odrednica regije na oblikovanje njezinog političkog i kulturnog identiteta. Geopolitički položaj, koji “uključuje ocjenu značenja kombinacije geografskih i političkih faktora”², razmatra se i u kontekstu odnosa moći između velikih sila koje su kroz povijest, a i danas, upravo na prostoru jugoistoka Europe prelamale svoje političke, strateške i gospodarske interese. Jugoistočna Europa kao isključena regija, tj. ona “drugačija od europskoga civilizacijskoga kruga”³ često se procjenjuje na osnovi njezinih odstupanja od Zapadne Europe, bilo da je riječ o prošlosti, bilo pak o sadašnjosti koja je iznjedrila sve teškoće zemalja u regiji u procesu njihove tranzicije u demokraciju.

Ne postoji jednoznačno geografsko određenje jugoistoka Europe, što onda dovodi do različitih interpretacija prostornog definiranja regije. Ipak, uobičajena definicija Balkana izvedena je prema prostornom obuhvatu tzv. Balkanskog poluotoka koji se proteže južno od spojnice Riječki zaljev-Kupa-Sava-Dunav (od Beograda do ušća)⁴, a kao krajnja istočna međa između ostatka Europe i Balkana uzima se rumunjsko-bugarska granica, okvirno od Silistre do Crnoga mora.⁵ Philippe Moreau Defarges Balkan definira kao “poluotočnu masu smještenu između Jadranskog, Sredozemnog i Egejskog mora te kao jednu od nbrojenih svjetskih zona – zglobova, tj. regija koje se nalaze između mnogih civilizacijskih prostora i sustava političkog uređenja”.⁶ Geopolitičar Radovan Pavić navodi da na samom Balkanskom poluotoku, koji se zbog specifičnog oblika može nazvati i europskim trokutom,⁷ treba izdvojiti dva dijela: trupni dio na sjeveru i

2

Radovan Pavić, *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije*, Sveučilište u Zagrebu, FPN, 1973., cit., str. 94

3

Vlatko Cvrtila, *Geopolitičko određenje jugoistoka Europe*; *Godišnjak Šipan*, br. 1; 2003., cit., str. 127

4

Duško Topalović, *Balkanska Europa*, Diorama, Zg., 2000., str. 145

5

Mladen Klemenčić, *Atlas Europe*, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zg., 1997., str. 201

6

Philippe Moreau Defarges, *Geopolitički rječnik*, CPI, Zg., 2006.

7

Radovan Pavić, *Europa: Zemljopisni sastav i geopolitička podjela*, “*Analiz hrvatskog politološkog Društva*”, 04/2007., str. 245

poluotočni dio na jugu (grčki poluotok), međutim ističe da se ipak radi o izrazito društvenom pojmu. Smatra da je riječ o negativnom i teško opterećenom geopolitičkom pojmu koji za njega ne uključuje Grčku “zbog njezine antičke tradicije i relativno ranog izvlačenja iz osmanlijskog okvira (IX. st.), staroga članstva u NATO-u i EU-u”.⁸ Grčka je s druge strane, navodi autor, ipak izrazito zemlja Balkanskog poluotoka, koja nije lišena određenih vidova balkanizacije. Jugoistočnu Europu autor određuje kao prostor između spojnice istočna Ukrajina-zapadni Kazahstan-Zakavkazje (Armenija), čija je životna poveznica sve više Crno more.⁹ Kao sinonim za Jugoistočnu Europu Pavić navodi da je riječ o određenju koje se temelji na “političkoj moći i posljedičnom voluntarizmu”.¹⁰ Iz navedenih definicija razvidno je da se sjeverna međa Balkana podudara s granicama Otomanskoga Carstva, što upućuje na razdvajanje europskog zapadnog civilizacijskog kruga od zabačenog dijela Europe, kojem je upravo Orijent oblikovao identitet.

I drugi autori smatraju da je za geopolitičko određenje regije presudnije razlikovanje geografskog i političkog Balkana. Radovan Vukadinović u knjizi *Sigurnost na jugoistoku Europe* navodi da se, pored geografskih odrednica prostora, prilikom definiranja trebaju uzeti u obzir i kulturno-religijsko i političko određenje regije.¹¹

Autor smatra da sinonim Jugoistočne Europe treba prvenstveno percipirati kao politički pojam jer regiju određuju:

1. izravna ili neizravna politička i gospodarska nestabilnost;
2. činjenica da je većina uglavnom tranzicijskih država toga područja bez značajnije demokratske tradicije;
3. tradicionalna upućenost država u regiji na veće države i nedostatak želje da se surađuje u regionalnim okvirima;
4. nastojanje većine država toga prostora da se priključe Europskoj Uniji i NATO-u.

8 isto, str. 246

9 isto, str. 233

10 isto, cit., str. 238; prema Radovanu Paviću neke zemlje poput Slovenije, Hrvatske i Rumunjske mogu se dvostruko definirati: kao srednjoeuropske, sredozemne, ali i balkanske.

11 Radovan Vukadinović, *Sigurnost na jugoistoku Europe*, Interland, Varaždin, 1999., str. 1-11

Takav stav podržava i većina drugih autora. Zbog činjenice da su predmet sporova među državama u regiji ne samo prirodne i političke granice nego i kulturni i etnički osjećaj pripadnosti prostoru, Vlatko Cvrtila smatra da je riječ o “najspornijem europskom prostoru”¹² kada se radi o njegovom preciznom određenju, a koji se često percipira kao “ne-europski” ili “ne-moderan”.¹³ Pri definiranju regije koriste se dva pojma: stariji Balkan, pojam koji se danas sve više napušta, a koji je oblikovalo rimsko, grčko, bizantsko, srednjoeuropsko i posebice otomansko kulturno-povijesno naslijeđe, pri čemu je upravo Otomansko Carstvo tijekom šest stoljeća dominacije izvršilo najveći utjecaj na prostorno i političko oblikovanje prostora Balkana. Europeizacija, tj. proces političke modernizacije država na Balkanu, započela je relativno kasno, raspadom Otomanskoga Carstva u 20. stoljeću. Cvrtila navodi da se u “modernoj balkanskoj politogenezi još uvijek osjećaju elementi predmoderne političke kulture, koji pogubno utječu na razvoj demokratske političke kulture”.¹⁴ Etnička i vjerska raznolikost, česti teritorijalni i granični sporovi država u regiji, ali i suprostavljeni interesi velikih sila u političku terminologiju uveli su i pojam balkanizacije kao političkog stereotipa koji definira Balkan “kao stanje duha”,¹⁵ tj. označava stanje njegove političke nestabilnosti, etničke i vjerske netrpeljivosti te društvene stagnacije. Kako se geografsko određenje Balkana postupno oblikovalo pod utjecajem povijesnih, političkih i kulturoloških (ne)prilika, “kao svojstva Balkana prepoznaju se primitivizam, nedjelotvorne institucije, korupcija i loše navike”.¹⁶ Zbog činjenice da pojam Balkana za države na prostoru regije i dalje ima pejorativno značenje te većina njih, zbog niza negativnih odrednica koje u sebi nosi, ne želi biti ni geografski, ni politički, a još manje kulturološki, imenovana balkanskim, u posljednjih dvadesetak godina sve je više u upotrebi konstrukt Jugoistočne Europe, “skupni naziv za države Balkanskoga poluotoka, ali i one njemu susjedne”.¹⁷

12

Cvrtila, *Geopolitičko određenje jugoistočne Europe*, isto, str. 128

13

isto, str. 128

14

sto, cit., str. 129

15

Topalović, *Balkanska Europa*, Diorama, Zg., 2000., str. 145

16

Srdan Gligorijević, *Balkan između podjela i integracija: dilema za 21 st.*, cit. str. 186, “Godišnjak Šipan”, br. 1, 200317 Topalović, *Balkanska Europa*, cit., str. 179

Iako se pojam uvriježio u međunarodnom političkom govoru, ali i politološkim te drugim stručnim raspravama, Topalović smatra da se radi o "privremenom terminološkom rješenju"¹⁸ koje je politički i medijski afirmirano, ali pak nelogično u odnosu na geografsku dimenziju europskoga kontinenta. Naime pojmom Jugoistočne Europe obuhvaćen je čitav niz istočnojadranskih, podunavskih, panonskih, egejskih i drugih zemalja u tranziciji, okupljenih ne samo prema teritorijalno-političkim obilježjima nego i prema geopolitičkim interesima SAD-a i Europske Unije.

Dok je u vrijeme Hladnoga rata prostor Balkana/jugoistoka Europe bio svojevrsnom tampon-zonom u odnosima dviju supersila, SAD-a i SSSR-a, raspadom blokovskih struktura na prostoru regije nastao je sigurnosni vakuum. Već početkom devedesetih godina 20. stoljeća jugoistok Europe postao je jednim od najturbulentnijih područja poslijehladnoratovske Europe. Narasle etničke netrpeljivosti, agresivni nacionalizmi, kao i kulturološke razlike, rezultirali su oružanim sukobom na području Jugoslavije, ali su pojačale i otvorene sporove među državama u regiji, što je rezultiralo geopolitičkim preoblikovanjem prostora. Balkan je na taj način postao zonom regionalne, ali i europske nestabilnosti, te se ponovno našao u fokusu interesa velikih sila, prvenstveno SAD-a i država Europske Unije.

Nove, bitno promijenjene međunarodne prilike oslabjele su geopolitički i strateški potencijal regije, koji je ona, kao svojevrsna tampon-zona u odnosima dviju supersila, SAD-a i SSSR-a, imala u vrijeme Hladnoga rata. Početkom devedesetih godina 20. stoljeća zbog okupiranosti drugim vanjskopolitičkim prioritetima¹⁹ Sjedinjene su se Američke Države počele manje zanimati za prostor jugoistoka Europe. Ipak, eskaliranje krize na području bivše Jugoslavije, uz mogućnost njezinog širenja na jug Balkana te povezanost regije s "bitnim točkama američkog angažmana – Bliskim istokom, kaspijskim područjem, Zaljevom i istočnim Mediteranom"²⁰, utjecali su na ponovni angažman velikih sila na jugoistoku Europe. Nakon početnih propusta država članica Europske Unije, koje svojim diplomatskim posredovanjem nisu

18

isto cit., str. 179

19

Početkom 90-ih godina pozornost SAD-a bila je usmjerena na dugoočekivani proces ujedinjenja Njemačke, kao i na zbivanja na prostoru Sovjetskog Saveza, dok su diplomatski i vojno bile u potpunosti angažirane u Zaljevskom ratu.

20

Radovan Vukadinović, *Američka politika na jugoistoku Europe*, "Politička misao", svezak XXXV (1998.), br. 4, cit., str. 3

uspjele zaustaviti rat, Sjedinjene su Države već od 1994. godine preuzele vodeću ulogu ne samo u rješavanju sukoba nego i u oblikovanju političkog i sigurnosnog okruženja u regiji.

Jugoistok Europe, jednako kao i u prošlosti, i danas ima izuzetno geopolitičko/geoekonomsko i geostrateško značenje koje je odredilo ne samo političku sudbinu, tj. prošlost ovih prostora, nego u najvećoj mogućoj mjeri određuje i političku budućnost regije. Gearoid O'Tuathail smatra da "konvencionalno shvaćanje pojma geopolitike čini diskurs svjetske politike, s posebnim naglaskom na natjecanja između država i geografske dimenzije moći".²¹ Upravo je tako, sa svojim geostrateškim osobinama, jugoistok Europe usko povezan s Mediteranom, područjem Kavkaza i srednje Azije, ali i s Podunavljem i srednjom Europom, oduvijek bio predmetom interesa velikih sila. Zbog rastućeg značenja energenata u geopolitici 21. stoljeća taj će prostor, koji premrežuju važne tranzitne rute, smješten "između Zapadne Europe i azijsko-pacifičkog regiona, u budućnosti biti prostor snažnog nadmetanja globalnih centara moći".²² Naime jugoistok Europe najkraći je tranzitni put između zapadne Europe i naftom i plinom bogatog područja srednje Azije i kaspiskoga bazena te kao takav svojom prohodnošću postaje dijelom "nove velike geopolitičke igre"²³, tj. prostorom na kojem se sve više nadmeću interesi Sjedinjenih Država, Europske Unije i Rusije.

Područje jugoistoka Europe usko je povezano s područjem Mediterana koji je, kao raskrsnica značajnih kopnenih, zračnih i pomorskih putova te zbog svog središnjeg položaja i otvorenosti prema Europi, srednjoj Aziji, Bliskom istoku, Sjevernoj Africi i Atlantiku, tijekom Hladnoga rata bio prostorom globalnog natjecanja dviju supersila. Balkan svojom kopnenom masom duboko zadire u Mediteran. Kako bi osigurala stratešku poziciju u blizini zemalja Varšavskog ugovora, Sjedinjene su Države upravo na Mediteranu razvile svoju koncepciju tzv. isturene obrane.²⁴

21 Gearoid O'Tuathail, Simon Dalby, Paul Routledge, *Uvod u geopolitiku, Politička kultura*, Zg., 2007., str. 15

22 Vladimir Ryabtsev, *Why Is There No "Security Complex" in the Black Sea Region*, cit., str. 104, dostupno na <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/2006/Ryabtsev-en.pdf>

23 Jure Vujić, *Suvremena "velika igra" u srednjoj Aziji: Geopolitički aspekti nafte u regiji*, str. 87, zbornik "Geopolitički aspekti nafte i vode", priredili Dekanić, Lay, CPI, Zg., 2008.

24 Radovan Vukadinović, *Mediteran između rata i mira, Školska knjiga*, Zg., str. 17

Radovan Vukadinović u svojoj knjizi *Mediteran između rata i mira*, naglašavajući međuovisnost Mediterana i Balkana, navodi da su “promjene na širem mediteranskom prostoru imale svog odraza na Balkanu”²⁵ i obratno, da se nestabilnost Balkana odražavala i u konfliktima na Bliskom istoku te Sjevernoj Africi. I u poslijehladnoratovskoj eri prilike na Mediteranu bile su daleko od stabilnih, o čemu svjedoče ratovi na području bivše Jugoslavije, izraelsko-palestinski sukob, kao i sukobi u Iraku i Afganistanu. Poslijerevolucionarna nestabilnost u Tunisu i Egiptu, kao i rat na prostoru Libije, ukazali su na ograničenja, pa i neuspjeh vanjske politike Europske Unije te na potrebu iznalaženja novog okvira suradnje i dijaloga na prostoru Mediterana, koji će uvažiti širi društveni kontekst regije. Naime nestabilnost Mediterana pojačava se u uvjetima stalnih religijskih, socioekonomskih i političkih tenzija, a snažan demografski rast, loša obrazovna struktura sve mlađeg stanovništva, nezaposlenost i siromaštvo rezultirali su nekontroliranom imigracijom s prostora Sjeverne Afrike prema zemljama Europske Unije. Navedeni izazovi, uz rašireni kriminal, krijumčarenje ljudima, drogom i oružjem te terorizam, sve više ugrožavaju međunarodnu zajednicu koja različitim političko-gospodarskim i sigurnosnim aranžmanima nastoji povećati regionalnu sigurnost i stabilnost, međutim očito ne i dovoljno uspješno.

Dok energetska sigurnost postaje prioritetnom za sve europske države, značenje jugoistočne Europe kao sjecišta energetskih putova između Europske Unije, Ruske Federacije, Mediterana i Bliskog istoka vidljivo raste. Naglašavajući povezanost jugoistoka Europe i južnoga Kavkaza te srednje Azije, mnogi autori smatraju da će to područje u narednim desetljećima biti u središtu interesa američke, europske i ruske politike. Riječ je o “trusnim zonama koje imaju slična obilježja”²⁶ jer su i područje Balkana između Crnog i Egejskog mora, kao i Kavkaz između Crnog mora i Kaspijskog jezera, svojevrsne “prevlake”, 200 do 800 kilometara duge, zbog čega ih takav geografski položaj uključuje u različite planove izgradnje naftovoda i plinovoda.

25

Radovan Vukadinović, *Mediteran između rata i mira*, Školska knjiga, Zg., str. 138

26

Duško Topalović, *Balkanska Europa*, Diorama, 2000., cit., str. 74

2. Strategija “Put svile” i jugoistok Europe Američki interes: energetske izvori i prirodna bogatstva

Naime u poslijehladnoratovskim međunarodnim odnosima zbog ogromne je koncentracije prirodnog plina i rezervi nafte te drugih mineralnih bogatstava područje Kavkaza i srednje Azije postalo geopolitički iznimno značajnom regijom, u kojoj se oko kontrole energetske resursa sve više prelamaju interesi velikih sila, ali i drugih aktera međunarodnih odnosa. Tijekom 20. stoljeća nafta i prirodni plin kao strateški važni gospodarski resursi “presudno su utjecali na stvaranje tehnoloških pretpostavki za gotovo neograničenu ekspanziju industrijalizacije, komunikacijskih i globalizacijskih procesa”²⁷ što je pozitivno preoblikovalo suvremeni svijet. Ipak, zbog ogromne potrošnje energije u razvijenim državama, ali i onim u razvoju, uz rastući deficit energetske rezervi u svijetu te prateća predviđanja poremećaja u ponudi, opskrbi i transportu nafte i prirodnoga plina međunarodnoj se zajednici na dnevni rad stavlja pitanje energetske sigurnosti kao prvorazredno političko pitanje i najveći globalni izazov. Novu energetske krizu obilježava značajan rast potražnje za energijom, a zaoštavanje političkih napetosti između vodećih aktera međunarodnih odnosa često je posljedica nove geopolitike koja se oblikuje u nastojanjima velikih sila da uspostave nadzor nad izvorima nafte i plina te putovima njihovoga prijenosa.²⁸

Kaspijski bazen danas predstavlja jednu od najvažnijih regija s golemim postojećim i potencijalnim resursima nafte i prirodnoga plina. Nova geopolitika srednje Azije, nastala pod utjecajem globalizacije i neoliberalnog kapitalizma, mijenja koncept geopolitike 20. stoljeća kao odnosa političke moći i geografskog prostora, tj. borbe država za osvajanjem novih teritorija. Naime upravo je na području srednje Azije vidljivo da je geoekonomija nadomjestila geopolitiku, a “izvor moći više nije klasični teritorij, nego snažna i djelotvorna ekonomska politika država, kompanija i gospodarskih aktera”.²⁹

27

Igor Dekanić, *Geopolitika nafte i plina na početku XXI st.*, cit., str. 7, “*Geopolitički aspekti nafte i vode*”, CPI, Zg., 2008.

28

Nacionalna energetska politika SAD-a 2001. godine (poznatija kao “Cheneyjev izvještaj”) postavila je energetske sigurnost kao prioritetni interes američke vanjske politike. U ovom je izvještaju već 2001. godine kaspijski bazen označen kao regija s rastućim zalihama nafte i plina, zbog čega američka vlada treba što hitnije uspostaviti dijalog, čvrste i stabilne odnose s Kazahstanom, Azerbajdžanom i drugim kaspijskim državama, a kako bi osigurala nesmetan pristup, eksploataciju i tranzit energenata.

29

Andelko Milardović, *Geopolitika u doba globalizacije*, “*Geopolitički aspekti nafte i vode*”, CPI, Zg., 2008., str. 17

Neobuzdani kapitalizam, tj. neoliberalizam, postao je tako "idealnom podlogom geoeconomiji kao novom tipu geopolitike"³⁰, a upravo zbog činjenice da, iako ne isključuje faktor teritorija, on ipak relativizira važnost granica nacionalnih država kao prepreka za stvaranje svjetskoga tržišta.

Kaspijski bazen, koji je do raspada Sovjetskog Saveza 1991. godine bio izvan interesa velikih sila, danas predstavlja "neuralgično energetske središte srednjoazijske geopolitike te energetske os u kojoj se rivaliziraju određene utjecajne zone stranih interesa"³¹. Nova velika svjetska igra postupno se kristalizira oko novih naftovodnih i plinovodnih projekata u regiji, u kojima se izravno sučeljavaju interesi Sjedinjenih Američkih Država i Rusije uključujući geostrateške interese Europske Unije, Turske, Kine i Irana. Vujić navodi da se na tom prostoru, "na kojem suparničke sile nastoje kontrolirati veliki polumjesec koji se proteže od Sredozemlja do Tihog oceana te pritom kontrolirati Sjeverni balkon (Tursku, Iran, Afganistan te Tibet i Kinu)"³², stvara nova geopolitička stvarnost u čijem je središtu uspostava kontrole nad energetskim resursima.

U posljednjih dvadeset godina, a posebno nakon 11. rujna, Sjedinjene su Američke Države snažno usmjerene na jačanje svoje geopolitičke i geostrateške uloge u regiji. Slabljenje i marginaliziranje utjecaja Rusije, izoliranje Irana te onemogućivanje stvaranja saveza između Moskve, Teherana i Delhija, kao i potkopavanje teritorijalnih pretenzija Kine, temeljni su ciljevi američke politike u srednjoj Aziji. Takva geostrateška orijentacija SAD-a usmjerena je ka stvaranju pojasa satelitskih država i vojnih baza na području južnoga Kavkaza i srednje Azije kako bi Rusiju "zadržala" daleko od obala Indijskog oceana. Američki je Senat 1999. godine usvojio tzv. Silk Road Strategy Act,³³ zakon utemeljen na geostrateškom konceptu Zbigniewa Brzezinskog, savjetnika bivšeg američkog predsjednika Jimmija Cartera, kojim su određeni prioritetni interesi SAD-a na bivšem poslijesovjetskom prostoru. U zakonu se

30

Andelko Milardović, Geopolitika u doba globalizacije, "Geopolitički aspekti nafte i vode", CPI, Zg., 2008., str. 20

31

Jure Vujić, *Suvremena "velika igra" u srednjoj Aziji*, "Geopolitički aspekti nafte i vode", cit., str. 87

32

isto, cit., str. 87

33

Silk Road Strategy Act 1999, dostupno na <http://www.eso.org/gen-fac/pubs/astclim/silkroad/html>

naziru osnovne značajke američke vanjske politike prema regiji – favoriziranje gospodarskih interesa Sjedinjenih Država u vidu podrške političkoj i gospodarskoj stabilnosti Armenije, Azerbajdžana, Gruzije, Kazahstana, Kirgistana, Tadžikstana, Turkmenistana i Uzbekistana. Strategija “Put svile”, uz komponentu jačanja demokracije i ljudskih prava u tim zemljama kao dio američke politike širenja demokracije, zapravo definira američko nastojanje da uspostavi čvrste političke, gospodarske i sigurnosne veze sa zemljama regije. Uspostavljanjem regionalne dominacije na prostoru Euroazije, Sjedinjene Američke Države ostvaruju globalni primat u svjetskim razmjerima. Amerika mora marginalizirati utjecaj konkurentnih sila, Rusije, Kine i Irana, te istovremeno ne dopustiti njihovo zbližavanje, a kako bi cjelokupan prostor od Balkana preko Crnog mora pa do Kine postao američkim interesnim područjem.³⁴

Projekt uspostavljanja američke dominacije u Euroaziji počinje zapravo na jugoistoku Europe, i to s Albanijom, a završava u Kini i zahvaća doista širok pojas koji povezuje dva dijela najnaseljenije euroazijske kontinentalne mase. Sjedinjene Američke Države svoju geostrategiju prema srednjoj Aziji oslanjaju na mrežu proameričkih država na jugoistoku Europe – na Makedoniju, Albaniju, Rumunjsku i Bugarsku, Tursku i Grčku te zemlje kaspijske regije – Azerbajdžan i Uzbekistan, ali i Gruziju i Ukrajinu. Ugledni američki znanstvenik s velikim utjecajem na mnoge konceptualne postavke američke vanjske politike, Zbigniew Brzezinski, u svojoj knjizi *Velika šahovska ploča*³⁵ naglašava vitalni geostrateški značaj euroazijske kopnene mase za Sjedinjene Američke Države. Brzezinski navodi da ono što se događa na euroazijskoj šahovskoj ploči, prvenstveno na području središnje Azije, odlučuje o američkom globalnom primatu i dominaciji. Sjedinjene Države, kao ne-euroazijska država, svojim su utjecajem i moći snažno pozicionirane na trima rubnim dijelovima euroazijskoga kontinenta – u Zapadnoj Europi, na Dalekom istoku i u Perzijskom zaljevu – ali vrše i snažan utjecaj na države koje se nalaze u središtu Euroazije, a

34

Detaljnije u knjizi Lutz Klevemana, *The New Great Game - Blood and Oil in Central Asia*, Atlantic Books, London, 2003.

35

Zbigniew Brzezinski, *Velika šahovska ploča*, Interland, Varaždin, 1999.

to su Azerbajdžan, Iran, Afganistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazahstan – čije su rezerve prirodnoga plina i nafte premašile one u Kuvajtu, Meksičkom zaljevu i Sjevernom moru³⁶. Za te izvorima energije bogate, ali istovremeno zbog stalno prisutnih etničkih i religijskih napetosti i politički nestabilne zemlje, autor koristi sinonim *euroazijski Balkan*. Velikim geostrateškim igračima na novoj političkoj karti Euroazije Brzezinski smatra Rusiju, Kinu, Indiju, ali i države članice Europske Unije, posebice Francusku i Njemačku. Brzezinski temeljnim pitanjem smatra način na koji se globalno aktivna Amerika nosi sa sve složenijim odnosima snaga unutar Euroazije i to koliko je sposobna kontrolirati pojavljivanje neke dominantne, antagonistički nastrojene euroazijske sile. Smatra da će dugoročna američka geostrategija morati odgovoriti na sva otvorena pitanja europskog ujedinjenja i partnerstva s Europom, posebice širenje Europske Unije prema istoku. Brzezinski navodi da je u situaciji jačanja utjecaja ostalih velikih država u regiji (posebice Irana), u kojoj Amerika teško da može zadržati regionalnu dominaciju, primarni interes Sjedinjenih Država “geopolitički pluralizam”, tj. stvaranje geopolitičkog okruženja na poslijesovjetskom prostoru, u kojem će “globalna zajednica imati nesmetani financijski i gospodarski pristup regiji”³⁷. Podrazumijevajući pritom zaštitu vitalnih interesa SAD-a i Europske Unije, autor navodi da je osiguravanje nadzora nad izvorima nafte i plina te nad mrežom cjevovoda i prometnih pravaca prioritetni američki cilj.

Time je ugledni američki analitičar Zbigniew Brzezinski obnovio teze engleskoga geografa i jednog od osnivača geopolitike, Halforda Johna Mackindera (1861. - 1947.), te ih ugradio u američku vanjsku politiku Clintonove, ali i Busheve administracije. Naime u središtu je Mackinderovoga geopolitičkoga koncepta tzv. središnja zemlja, tj. “Heartland”, koja predstavlja teritorijalnu, stratešku, sirovinsku, demografsku i političku osnovicu svjetske kontinentalne moći. Prostor Heartlanda obuhvaća središnju Aziju i istočnu Europu (Rusiju i Njemačku), a zahvaća i baltički i crnomorski bazen te je kao takav okružen prostorom unutarnjeg prstena ili svjetskoga predgorja, tj. primorskim zemljama koje zauzimaju čitavu Europu (bez Rusije); Sredozemljem, Bliskim i

36

isto, str. 117

37

isto, str. 139

Srednjim istokom, Indijom, Indokinom, Kinom, Korejom, Indonezijom i japanskim otočjem. Stoga u svjetskoj politici najveće geostrateško značenje imaju Europa, Azija i dio Afrike. U prvoj polovici 20. stoljeća prostor Istočne Europe doista je imao snažno geostrateško značenje; treba napomenuti da su se na tom području odigravale najteže bitke Prvoga i Drugoga svjetskog rata. Posljednji je vanjski otočni prsten, izoliran od glavnih svjetskih geostrateških zona, tj. područja napetosti ili aktivnih sukoba, a obuhvaća Ameriku, Afriku (osim Sredozemlja i područja uz Crveno more), Australiju i Novi Zeland. Mackinder je svoj koncept Heartlanda Euroazije uobličio poznatom krilaticom:

*Tko vlada Istočnom Europom,
vlada Srcem kontinenta; tko vlada Srcem kontinenta, vlada Svijetom –
Otokom; tko vlada Svijetom – Otokom – vlada čitavim svijetom.*

Američki geopolitičar Nicholas Spykman četrdesetih je godina 20. stoljeća izložio svoje poglede na globalne geostrateške odnose. Za razliku od Mackindera, Spykman je smatrao da će unutarjni prsten, tj. zona "Rimlanda", u koju je svrstao djelove Europe zapadno od baltičko-crnomske prijelomnice; Sredozemlje, Afriku, Bliski istok, indijski potkontinent, Indoneziju, jugoistočnu Aziju, Kinu, Japan i Australiju,³⁹ imati sve snažnije geostrateško značenje te da će kontrola zone postati najpresudnijim pitanjem svjetske sigurnosti. Njegova je teza sljedeća: *Tko kontrolira Rimland, vlada Euroazijom, tko vlada Euroazijom, kontrolira sudbinu svijeta*, a ukazuje na to da je za sigurnost i interese Sjedinjenih Država presudno da nijedna sila, kao ni savez država, ne uspostavi dominaciju u Europi ni na Dalekom istoku. Spykman se, slično kao i Alfred Thayer Mahan,⁴⁰ založio za jačanje američke prekomorske moći, zagovarajući osnivanja vojnih baza u prekomorskim zemljama te se smatra i začetnikom američke *politike prisutnosti*.⁴¹ Njegove su geopolitičke ideje i danas bitni sastavni dio američke vanjske politike.

39

Vlatko Cvrtila, *Sigurnosni i geostrateški aspekti širenja NATO-a*, zbornik "NATO i novi međunarodni odnosi", ur. L. Čehulić, Politička kultura, Atlansko vijeće Hrvatske, Zg., 2004., str. 99

40

Prema američkom povjesničaru Mahanu, osnovica svjetske moći leži u ovladavanju svjetskim morima i oceanima

41

Radovan Pavić, *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije*, str. 364

3. Geopolitičko značenje procesa proširenja NATO-a i Europske Unije Uspostava američke i europske dominacije na prostoru Istočne i Jugoistočne Europe

Naime u nastojanju uspostave dominacije na području Euroazije Sjedinjene Američke Države i Europska Unija prostor istoka i jugoistoka Europe politički, gospodarski i sigurnosno objedinjuju u dvama integracijskim procesima – članstvom u NATO-u i Europskoj Uniji. Cvrtila navodi da je tim procesima geostrateška slika Europe bitno promijenjena jer su SAD i EU pod svoj nadzor stavili “one prostore koji su nekada izazivali vrlo veliku geostratešku zabrinutost na zapadu”.⁴² Naime već je Clintonova administracija svojom politikom širenja i podupiranja demokracije “uvela na velika vrata američke političke vrednote, američki kapital, potrošačko društvo, masovnu kulturu, svjetonazor, ali i američke vojne baze i prisustvo američke vojne sile na prostorima koji nikada prije nisu bili dominantna sfera američkog vanjskopolitičkog utjecaja”⁴³. Prvo proširenje Saveza 1999. godine na tri bivše komunističke srednjoeuropske države – Poljsku, Češku i Mađarsku – značilo je širenje euroatlantske ideje prema istoku Europe. Euroatlantski saveznici pod vodstvom Amerike proširili su granice svog utjecaja u Europi te istovremeno potpuno otklonili mogućnost obnavljanja ruskog utjecaja na prostoru srednje Europe. Proširenje NATO-a nastavljeno je 2004. godine velikim praskom (engl. big bang), kada su u članstvo Saveza primljene Litva, Latvija, Estonija, Slovačka, Rumunjska, Bugarska i Slovenija. To proširenje treba promatrati i u kontekstu promjena prioriteta američke vanjske politike poslije terorističkih napada na američki teritorij 11. rujna 2001., kao i sve većeg razmimoilaženja s europskim saveznicima oko američkog angažmana u Iraku i Afganistanu. Naime Busheve najave “širenja NATO-a od Baltika do Jadrana te uspostavljanje zone mira i sigurnosti u Europi s oko 45 milijuna novih građana pod zaštitom NATO-ovoga kišobrana”⁴⁴

42

Vlatko Cvrtila, *Sigurnosni i geostrateški aspekti širenja NATO-a*, “NATO i novi međunarodni odnosi”, cit., str. 100

43

Vukadinović, Čehulić, Božinović, *NATO: Euroatlantska integracija*, *Topical*, Zg., 2007., cit., str. 156

44

isto, cit., str. 204

bile su usmjerene na pridobivanje novih saveznika na međunarodnoj sceni. Tim poslijehladnoratovskim krugovima proširenja NATO je pod američkim vodstvom uspostavio novu sigurnosnu arhitekturu Europe: politički je, gospodarski i sigurnosno stabilizirao prostor srednje Europe i Baltika kao zonu sigurnosnog vakuuma od raspada Varšavskog ugovora te stvorio predispozicije za priključenje tih zemalja Europskoj Uniji. Ulaskom Slovenije, Rumunjske i Bugarske, a 2008. godine priključenjem Hrvatske i Albanije, NATO je zaokružio područje zapadnog Balkana⁴⁵ čime je otklonjena mogućnost izbijanja novih nestabilnosti koje mogu ugroziti sigurnost jugoistočne Europe, ali otvorio i nesmetan izlaz američkom utjecaju prema istočnom Mediteranu, Bliskom istoku, Kaspijskom bazenu i srednjoj Aziji.⁴⁶

U poslijehladnoratovskoj eri reformirani NATO postao je najvažnijom sigurnosno-vojnom i političkom organizacijom na Starom kontinentu, a za američku politiku "temeljnim stupom euroatlantizma, odnosno američkoga djelovanja u Europi".⁴⁷ Proces proširenja NATO-a dopunjen je integracijom niza država u Europsku Uniju. U članstvo Europske Unije 2004. godine primljene su Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Estonija, Latvija, Litva, Cipar, Malta i Slovenija. Bugarska i Rumunjska postale su članice 2007. godine, a zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj otvorena je perspektiva članstva. Hrvatska, BJR Makedonija i Turska trenutačno nose status kandidata za članstvo, dok su Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija potencijalne kandidatkinje. Procesima integriranja zemalja Istočne i Jugoistočne Europe u NATO i Europsku Uniju Sjedinjene su Države, zajedno sa svojim zapadnoeuropskim saveznicima, presudno utjecale ne samo na politički i gospodarski ustroj novih članica nego i na oblikovanje bitno stabilnijih odnosa među državama u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi.

Novu geopolitičku i stratešku poziciju jugoistoka Europe određuje *funkcija mostobrana*,⁴⁸ imenovana prema neuralgičnim zonama Kavkaza i srednje Azije, kao i Bliskog istoka, koje predstavljaju izvorište pri-

45

Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina članice su Partnerstva za mir.

46

O aspektima proširenja NATO-a više u *NATO: Euroatlantska integracija*, Vukadinović, Čehulić, Božimović, Topical, Zg., 2007., str. 198-207

47

Čehulić, Vukadinović, *NATO i novi međunarodni odnosi*, "Politička kultura", cit., str. 61

48

Vlatko Cvrtila, *Sigurnosni i geostrateški aspekti širenja NATO-a*, "NATO i novi međunarodni odnosi", Politička kultura, Zg., 2007., str. 101

jetnji SAD-u i zapadnim saveznicima.⁴⁹ Nakon izgradnje vojne baze Bondsteel (1999. godine) na granici između Kosova i Makedonije, gravitacijske stožerne točke koja je američkim zrakoplovnim snagama osigurala pristup Bliskom istoku i Kaspijskom moru, ali i kontroli istočnoga Mediterana, Sjedinjene su Države nastavile s daljnjom izgradnjom vojnih baza u Mađarskoj, BiH, Albaniji i Makedoniji, što je dodatno pojačalo geostratešku važnost regije. Obamina je administracija u svibnju ove godine postigla sporazum s Rumunjskom o instaliranju NATO-ovog obrambenog raketnog sustava na jugu Rumunjske do 2015. godine, a planirano je i to da se dijelovi toga sustava obrane instaliraju u još nekoliko zemalja jugoistočne Europe, poput Bugarske i Turske. Takva odluka izazvala je reakciju Rusije, koja je zatražila jamstvo da obrambeni štit ne bude usmjeren prema strateškim nuklearnim točkama u Rusiji.⁵⁰

4. Obnavljanje ruskog utjecaja u regiji

Naime na području Jugoistočne Europe sve više do izražaja dolaze politički i ekonomski interesi sve moćnije Rusije. Nakon dezintegracije SSSR-a ruski utjecaj na Balkanu, kao i u crnomorskoj regiji, značajno je opao. U proteklom je desetljeću Rusija, opterećena teškom tranzicijom, političkim previranjima i gospodarskim kolapsom, bila nemoćna znatnije utjecati na načine rješavanja krize na prostoru jugoistoka Europe.⁵¹ Nakon jugoslovenskih ratova SAD i EU znatno su proširile svoj utjecaj i političku prisutnost u regiji. Uspostavom neprekinutog lanca država članica NATO-a između Baltičkog i Crnog mora stvoren je prema Rusiji novi *cordon sanitaire*,⁵²

49

Nove sigurnosne prijetnje za SAD i razvijene zemlje Zapada koje ometaju pristup i eksploataciju izvora energije, kao i njihov siguran transport, jesu terorizam, organizirani kriminal i krijumčarenje ljudi, oružjem i drogom, ilegalne migracije, nesigurne granice, kao i politička nestabilnost niza novonastalih država na posljedsovjetskom prostoru, ali i na jugoistoku Europe.

50

Vidjeti izjavu Dmitrija Rogozina, ruskog veleposlanika u NATO-u, Vjesnik, Kostanjšak, Petar, *Rusija-SAD: Moskva kritizira Washington*, 6. svibnja 2011., dostupno na <http://www.vjesnik.com/Article>

51

ruskoj politici prema regiji više u James Headley, *Russia and Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*, Columbia University Press, 2008.

52

Ryabtsev, str. 103, prema Alexander Dugin, *The Foundations of Geopolitics*, Moskva, 2000

upravo na njezinoj zapadnoj i južnoj periferiji, zbog čega Moskva ne može nikako biti zadovoljna. Ruska intervencija u Gruziji 2008. godine, koja je uslijedila svega nekoliko mjeseci nakon proglašenja neovisnosti Kosova, kao i izraženi pritisak Moskve na Ukrajinu, kavkaske i srednjoazijske države, pokazali su da Rusija nastoji zaustaviti daljnje širenje NATO-a i američkog utjecaja na području bivšeg Sovjetskog Saveza.⁵³ Naime u Moskvi nije dobro prihvaćen ni program Istočnoga partnerstva Europske Unije, predstavljen u svibnju 2009., koji je obuhvatio šest bivših sovjetskih republika – Bjelorusiju, Moldaviju, Ukrajinu, Gruziju, Azerbajdžan i Armeniju – kojima su ponuđene olakšice u pristupu tržištu Europske Unije, sporazum o slobodnoj trgovini, gospodarska pomoć, kao i suradnja u oblasti sigurnosti i energije. Nakon šest država zapadnog Balkana programom Istočnoga partnerstva stvorena je, upravo na koridoru koji se proteže od istočnih granica Europske Unije i NATO-a prema Rusiji, a zatim od ruske južne granice do Kaspijskog mora, “druga statusna skupina”⁵⁴ tj. nova skupina zemalja koje se nadaju kandidaturi za EU. Nedugo nakon toga u javnosti je predstavljen i projekt izgradnje plinovoda NABUCCO, kojim bi se u postojeću europsku mrežu iz Azarbajdžana, a preko Gruzije, Turske, Bugarske, Rumunjske i Mađarske do Austrije, dopremao kaspijski i bliskoistočni plin te na taj način smanjila europska ovisnost o isporukama iz Rusije.

Rusija je interesnim pozicioniranjem NATO-a i Europske Unije na području Istočne Europe u posljednjih petnaest godina postala *de facto* odvojena od Jugoistočne Europe, što je marginaliziralo njezin utjecaj na političke prilike u regiji.⁵⁵

53

Reljić, Dušan, *Zapadni Balkan u trouglu SAD-EU-Rusija*, “Međunarodna politika”, god. LX., travanj-lipanj 2009., str. 19-54Vidjeti Iveković, Ivan, *Plinovite granice Zapada na istoku-geopolitičke i energetske igre*, 15. lipnja 2009., dostupno na <http://www.h-alter.org/vijesti/svijet/plinovite-granice-zapada-na-istoku-geopolitičke-i-energetske-igre>

55

Iako su ruske snage tijekom kosovske krize 1999. godine u jednom trenutku zauzele aerodrom Slatina pored Prištine, Rusija ipak nije uspjela održati nadzor te je ruska vojska ostala na Kosovu kao dio međunarodnih mirovnih trupa KFOR-a pod rukovodstvom NATO-a. D. Reljić navodi da je već tada između zapadnog Balkana i Rusije postojao koridor država koje su ili pripadale NATO-u ili su bile u procesu pristupanja, a koje su uskratile pravo prelijetanja ruskim avionima. Bio je to pokazatelj da Rusija zbog NATO-a više ne može vojno intervenirati u regiji. Vidi Dušan Reljić, *Rusija i Zapadni Balkan*; dostupno na <http://www.isac-fund.org/download/Rusija/zapadni/Balkan.pdf>

Međutim Balkan je i dalje ostao područjem tradicionalnog ruskog interesa, ne više i ne samo zbog povijesnih, kulturnih i religijskih veza s nekim državama Jugoistočne Europe nego i zbog gospodarskih razloga. Putinov novi vanjskopolitički pristup postavio je zemlje Balkana i regije Crnoga mora kao zonu posebnog ruskog interesa.⁵⁶

Naime obnovljena gospodarska i vojna moć te iznimni energetske resursi kao moćno političko oružje ponovno su Rusiju učinili nezaobilaznim čimbenikom na globalnoj političkoj sceni. Svoju obnovljenu poziciju respektabilne političke i gospodarske sile u međunarodnoj zajednici, kao i sve veći politički utjecaj, Rusija temelji na izvozu nafte i plina, koji je zbog povećanja cijena energenata na svjetskom tržištu postao iznimno profitabilnim, a zbog velikih rezervi, ali i ekološke prihvatljivosti, smatra se gorivom budućnosti. Većina analitičara smatra da Putin počinje realizirati svoju novu političku doktrinu prema kojoj će Rusija ne samo kontrolirati transport energenata prema zapadnoeuropskom tržištu nego uspostaviti i nadzor nad njihovim eksploatiranjem u zemljama regije, tj. na području bivšeg Sovjetskog Saveza. To područje *bliskog inozemstva* Rusija smatra svojom prirodnom sferom utjecaja.⁵⁷

Naime ruski interes za obnavljanjem pozicija na Balkanu dio je nadmetanja u *velikoj igri* za pristup izvorima energenata u kaspiskom bazenu i srednjoj Aziji te za kontrolu njihova transporta kroz jugoistočnu Europu. Za Rusiju je iznimno važno zadržati presudni utjecaj u energetici poslijesovjetskog prostora, ali i uspostaviti tranzitni monopol na Balkanu. Stoga je tijekom Putinovog posjeta Sloveniji i Srbiji u ožujku ove godine bilo vidljivo u kolikoj je mjeri energetika postala značajnim dijelom ruske vanjske politike. Dok su čelnici ruske državne plinske kompanije Gazprom sa Slovenijom potpisali sporazum o osnivanju zajedničke tvrtke za realizaciju projekta "Južni tok", Srbija je nizom ugovorenih poslova,⁵⁸ ali i najavom potpisivanja sporazuma o

56

Predsjednik Putin na sastanku Crnomorskoga vijeća za gospodarsku suradnju (BSEC) u Istanbulu 2007. godine izjavio je da su obje regije od posebnog ruskog interesa te da se Rusija sa svojim rastućim potencijalima definitivno vraća u regiju. Portal Jutarnjega lista, 26. lipnja 2007.

57

Vidi Milan Simurdić, *Ruska energetska politika i Balkan*, dostupno na [http://www.isac-fund.org/download/06-Milan/Simurdić/Ruska/energetska/politika/balkan.pdf](http://www.isac-fund.org/download/06-Milan%20Simurdić/Ruska/energetska/politika/balkan.pdf)

58

Iako je Hrvatska u više navrata dobila sasvim konkretnu ponudu od Rusije da sudjeluje u projektu izgradnje plinovoda Južni tok zbog toga što se nalazi na mogućoj najkraćoj trasi, poziv za suradnju bio je odbačen od strane hrvatske vlade. Takva odluka Vlade, uz neke druge razloge, tumačila se kao ustupak političkim ciljevima SAD-a i Europske Unije, koje su 2007. snažno poduprle konkurentski projekt naftovoda Nabucco, kojim bi se smanjila energetska ovisnost o Rusiji.; vidjeti *RH gubi Južni tok zbog Sanadera*, Biočina Marko, Nacional, 802, 29. ožujka 2011.

strateškom partnerstvu s Rusijom, dobila specifičnu poziciju države u regiji putem koje Rusija projicira svoje energetske, političke i obrambene interese prema Europi.⁵⁹ Tradicionalna percepcija bliskih veza s Rusijom koja se u međunarodnim odnosima pojavljuje kao zaštitnik srpskih nacionalnih interesa, pogotovo kada je riječ o Kosovu, sve se više u srpskoj, ali i međunarodnoj javnosti, koristi za plasiranje teze prema kojoj Srbiji nije mjesto u NATO-u, nego u mogućem strateškom savezništvu s Rusijom. Razmišljanja o usmjeravanju Južnog toka, kao i sve veće ulaganje ruskih gospodarstvenika u energetiku RS, za analitičare znači da se i Srbija, ali i Republika Srpska, stavljaju pod svojevrsno sponzorstvo Rusije. Samim time možemo očekivati novi, bitno obnovljen i strateški utemeljen utjecaj Rusije na razrješenje sadašnje krize u BiH.⁶⁰

Rusija ima dominantan utjecaj u snabdjevanju europskoga tržišta plinom, pa su zemlje članice Europske Unije, prvenstveno baltičke države i zemlje u srednjoj i istočnoj Europi, u velikoj mjeri ovisne o ruskim energentima, posebice o prirodnom plinu. Istovremeno na prostoru jugoistoka Europe leži i ogromno tržište koje Rusija ne može zanemariti. Budućnost europske opskrbe plinom ovisi o trima plinovodnim projektima,⁶¹ od kojih dva podupire Rusija: Sjeverni tok (North Stream) i Južni tok (South Stream), dok je treći, NABUCCO, zajednički projekt Europske Unije i Turske. Dok Sjeverni tok (NEGP) omogućava tranzit ruskoga plina u Njemačku, projekt izgradnje plinovoda Južni tok Rusiju bi preko Crnog mora povezao s Bugarskom, a dalje bi usmjerio ruski plin još dvama pravicima – prvim preko Grčke do Italije i drugim preko Rumunjske ili Srbije prema Austriji i srednjoj Europi. Ukoliko Rusija uspije ostvariti ovaj vrlo ambiciozni projekt, Europa bi mogla postati još ovisnijom o ruskom plinu, dok bi istovremeno Rusija ojačala svoju gospodarsku, ali i političku poziciju te osnažila svoj utjecaj na području crnomorske regije i jugoistočne Europe.⁶²

59 Aleksandar Fatić, *Izjava o ruskoj politici prema NATO-u preko Srbije*, 19. travnja 2011., slobodna interpretacija autorice, Centar za bezbjednosne studije, dostupno na <http://www.cbs-css.org/saopštenja?137-saopštenja-2011/297-izjava-aleksandar-fatice-o-ruskoj-politici-prema-nato>

60

Premijer Putin, kao i ruski ministar vanjskih poslova Lavrov mjesec dana kasnije, potvrdili su da europski put Srbije nije prepreka bliskim odnosima s Moskvom, međutim diplomatski su zatražili neulazak Srbije u NATO

61

Paillard, Christophe-Alexandre, *Russia and Europe's Mutual Energy Dependence (Rethinking Russia)*, "Journal of International Affairs", ožujak 2010.

62

Rusija preko Crnog mora osigurava i svoju naftovodnu rutu projektom izgradnje naftovoda Burgas-Aleksandroupolis, kojim se ruska nafta treba transportirati u Egejsko more, i to tako da se zaobiđu turski tjesnaci.

Naime većina zemalja u regiji najvećim je dijelom energetska ovisna o isporukama plina iz Rusije, što utječe na činjenicu da će u budućnosti više voditi računa o ruskim političkim interesima u regiji, jednako kao i Europska Unija, čije tvrtke (talijanski ENI, francuski EDF i njemački WINTERSHALL) postaju ključnim investitorima u projektu "Južni tok".

Mnogi smatraju da Rusija novom geoekonomskom strategijom želi proširiti svoj utjecaj na regiju kako bi se stvorila protuteža orijentaciji država jugoistočne Europe prema Europskoj Uniji i SAD-u. Rusija želi zaustaviti širenje NATO-a na istok, kao i prodor SAD-a i Europske unije na područje središnje Azije. Između tih se dviju sila razvila kompleksna igra za kontrolu golemog energetskeg bogatstva, što pojačava geopolitičko i geostrateško značenje Jugoistočne Europe. Ipak, iako se energetska tržišta trenutačno oblikuje pod utjecajem rivalstva Sjedinjenih Država i Europske Unije s jedne te Rusije s druge strane, neosporna je činjenica da za sve kao trajni izazov ostaju neriješeni sporovi i nestabilnost država na jugoistoku Europe i šire u poslijesovjetskom prostoru opterećenom gospodarskim i socijalnim krizama te još uvijek prisutnim etničkim i vjerskim napetostima.

Kada je riječ o zemljama Zapadnog Balkana, očito je da će na sva buduća politička rješenja koja se očekuju za BiH i Kosovo, pored SAD-a i Europske Unije, i Rusija izvršiti znatan utjecaj. U kontekstu takvog razvoja odnosa, posebni izazovi nalaze se pred Europskom Unijom, koja svoju strategiju proširenja na zemlje Zapadnoga Balkana treba prilagoditi novom geopolitičkom trenutku.

Jadranka Polović

Southeast Europe at the crossroads of various interests of big powers

Summary

Term Southeast Europe, as a political construct created after the Cold war, includes less geographic characteristics of the region, and significantly more of its cultural, religious and especially political determinant. Specifically, the term refers to a number of countries in the area of the Balkan peninsula, passing through the comprehensive process of transition, civilizing and standardizing the criteria and geopolitical interests of the United States and the European Union, with a view to their integration into NATO and EU. Geopolitical and strategic importance of the region as the intersection of energy routes between Western Europe and the energy-rich areas of Central Asia and the Caspian basin, is visibly growing. The article discusses the geopolitical, geostrategic and geo-economic aspects of the region in the context of “big game” or the strong competition of the United States, European Union and Russia for more widespread access to energy resources in the Caspian basin and Central Asia, as well as for control of their transportation through the Southeast Europe

Key words: Southeast Europe, the global geostrategy, energy security, NATO and EU enlargement, the rivalry of great powers, the United States, European Union, Russia

LITERATURA:

1. Cvrtila Vlatko, Geopolitičko određenje jugoistoka Europe, "Godišnjak Šipan", br.1, 2003.
2. Čehulić Vukadinović Lidija, NATO i novi međunarodni odnosi, Politička kultura, Zagreb, 2003.
4. Zbornik "Geopolitički aspekti nafte i vode"; priredili Dekanić, Lay, CPI, Zagreb, 2008.
5. Pavić Radovan, Osnove opće i regionalne političke geografije, geo politike i geostrategije, Sveučilište u Zagrebu, FPN, 1973.
6. Reljić, Dušan, Zapadni Balkan u trouglu SAD-EU-Rusija, "Međunarodna politika", god. LX., travanj-lipanj 2009.
7. Simurdić Milan, Ruska energetska politika i Balkan, dostupno na <http://www.isac-fund.org/download/06-Milan/Simurdic/Ruska/energetska/politika/Balkan/pdf>
8. Topalović Duško, Balkanska Europa, Diorama, Zagreb, 2000.
9. Zbigniew Brzezinski, Velika šahovska ploča, Interland, Varaždin, 1999.
10. Vukadinović Radovan, Sigurnost na jugoistoku Europe, Interland, Varaždin, 1999.